

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

ĐỖ THỊ HỒNG VÂN

**CẢM QUAN HIỆN THỰC
TRONG *CHUYỆN CŨ HÀ NỘI* CỦA TÔ HOÀI**

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Thái Nguyên - Năm 2013

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

ĐỖ THỊ HỒNG VÂN

**CẢM QUAN HIỆN THỰC
TRONG *CHUYỆN CŨ HÀ NỘI* CỦA TÔ HOÀI**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60220121

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: TS. Mai Thị Nhung

Thái Nguyên - Năm 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi dưới sự hướng dẫn khoa học của TS. Mai Thị Nhung.

Nội dung đề tài nghiên cứu của luận văn chưa được ai công bố trong bất kì công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 4 năm 2013

Tác giả luận văn

Đỗ Thị Hồng Vân

MỤC LỤC

MỤC LỤC	
PHẦN MỞ ĐẦU	1
PHẦN NỘI DUNG	14
CHƯƠNG 1. NHÀ VĂN TÔ HOÀI VÀ NHỮNG YẾU TỐ TẠO NÊN CẢM QUAN HIỆN THỰC CỦA TÁC GIẢ	14
1.1. Nhà văn Tô Hoài	14
1.2. Những yếu tố tạo nên cảm quan hiện thực của Tô Hoài	18
1.2.1. Khái niệm cảm quan hiện thực	18
1.2.2. Những phương diện thể hiện cảm quan hiện thực của Tô Hoài ...	19
1.2.2.1. <i>Cảm quan nhân bản đời thường về con người</i>	19
1.2.2.2. <i>Cảm quan về xã hội qua cảnh sinh hoạt, phong tục</i>	23
1.2.2.3. <i>Cảm quan sinh hoạt phong tục về loài vật</i>	25
1.2.2.4. <i>Cảm quan thiên nhiên bình dị mang màu sắc tự nhiên, khách quan</i>	27
1.3. Những yếu tố tạo nên cảm quan hiện thực về Hà Nội trong hành trình sáng tạo của Tô Hoài	29
1.3.1. Tình yêu Hà Nội cháy bỏng và mãnh liệt	29
1.3.2. Nhận quan phong tục đặc biệt.....	33
CHƯƠNG 2 CẢM QUAN VỀ XÃ HỘI, CON NGƯỜI VÀ PHONG TỤC TRONG CHUYỆN CŨ HÀ NỘI CỦA TÔ HOÀI	39
2.1. Cảm quan về xã hội	39
2.1.1. Hà Nội với những nét sinh hoạt văn hoá truyền thống	39
2.1.2. Hà Nội trong sự phồn tạp của nhiều giá trị văn hóa	42
2.2. Cảm quan về con người	43
2.2.1. Con người Hà Nội trong nét đẹp văn hoá truyền thống.....	43
2.2.2. Con người đời thường với những tính cách và số phận đa đoan ...	47

2.2.2.1. Khám phá con người Hà Nội từ cảm quan hiện thực đời thường, phát hiện những tính cách đa dạng.....	47
2.2.2.2. Những số phận đa đoan	50
2.3. Cảm quan về phong tục trong Chuyện cũ Hà Nội	57
2.3.1. Hà Nội với những nét phong tục đẹp	57
2.3.1.1. Hà Nội với những nét đẹp của lễ hội hay sự tôn vinh những giá trị tinh thần.....	57
2.3.1.2. Trang phục và thú chơi của một thời xưa cũ	60
2.3.2. Hà Nội với những hủ tục lạc hậu ấu trĩ.....	67
CHƯƠNG 3. NGHỆ THUẬT THỂ HIỆN CẢM QUAN HIỆN THỰC TRONG CHUYỆN CŨ HÀ NỘI CỦA TÔ HOÀI	70
3.1. Người kể chuyện biết lắng nghe trầm tích văn hóa từ những chuyện đời thường.....	70
3.2. Ngôn ngữ tự nhiên, có sự pha trộn nhiều màu sắc	78
3.3. Sự phong phú của không gian nghệ thuật	84
3.3.1. Phát hiện miền không gian mới, hé lộ những cuộc đời dễ bị lãng quên của Hà Nội phồn hoa	85
3.3.2. Không gian nghệ thuật có sự tương phản, sự đối chiếu giữa quá khứ và hiện tại	88
3.4. Chi tiết đắt giá - một thế mạnh của bút kí Tô Hoài.....	90
KẾT LUẬN	97
TÀI LIỆU THAM KHẢO	100

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Tô Hoài là nhà văn có vị trí quan trọng trong nền văn học Việt Nam hiện đại. Sớm nổi tiếng trên văn đàn và giữ vững được phong độ qua thử thách nghiệt ngã của thời gian, cho đến nay, ông là một trong số ít những nhà văn lão thành vẫn đang có những đóng góp cho nền văn học nước nhà thời đương đại. Sự nghiệp của ông đồ sộ về khối lượng, phong phú về thể loại và đa dạng về phong cách. Với hơn 160 đầu sách, hàng ngàn bài báo và tiểu luận, Tô Hoài có mặt ở hầu hết ở các thể loại của văn xuôi từ tiểu thuyết, truyện ngắn, truyện dài đến hồi ký, bút kí, chân dung văn học. Ông cũng có nhiều tác phẩm đạt giải thưởng như: *Truyện Tây Bắc* - giải nhất tiểu thuyết của Hội Văn nghệ Việt Nam năm 1956, *Miền Tây* - giải thưởng Hội Nhà văn Á – Phi năm 1970, *Quê nhà* - Giải A giải thưởng Hội Văn nghệ Hà Nội năm 1980, Giải thưởng Hồ Chí Minh đợt I năm 1996. Có thể nói, Tô Hoài có ảnh hưởng khá lớn đến những người viết văn xuôi của thế hệ sau. Ngay bản thân những bạn văn nổi tiếng và khó tính của Tô Hoài cũng phải ghi nhận sự chuyên nghiệp và quyết liệt của ngòi bút Tô Hoài: “Cung cách của Tô Hoài là cung cách của nhà văn lớn – mặc dầu Xuân Diệu thường ít khen ai – lớn thì phải có tác phẩm nhiều tất nhiên cả về số lượng và chất lượng. Tô Hoài đạt cả hai tiêu chuẩn đó. Có người viết rất giỏi nhưng chưa lớn, vì tác phẩm quá ít. Có thể đó là nhà văn tài hoa, nhà văn nổi tiếng nhưng chưa gọi là lớn”. Nhà văn Nguyễn Tuân khẳng định: “Tô Hoài là một người có ý chí mạnh mẽ, đã viết cái gì thì không chịu bỏ dở, viết kỳ được mới thôi. Xem ra tác phẩm của anh ta tính theo đầu sách thì vô địch nhất nước đây!” [6; 29].

Trong sự nghiệp sáng tác của Tô Hoài, tác phẩm *Chuyện cũ Hà Nội* có một vai trò quan trọng. Tác phẩm này đã được Ủy ban Nhân dân thành phố Hà Nội tặng giải thưởng Thăng Long năm 1997-1998 và được coi là một tập

kí sự đặc biệt có giá trị về Hà Nội trong khoảng chục năm trở lại đây. Nhắc đến những trang sách viết về Hà Nội, không thể thiếu *Chuyện cũ Hà Nội* của nhà văn Tô Hoài. Đúng là chuyện cũ, chuyện của những ngày tháng thuộc địa với cái đời sống mệt mỏi, song không nhạt hay lạc lõng đối với bạn đọc thế hệ hôm nay. Bởi nó không chỉ là một tập ký sự mà còn được đánh giá như một cuốn biên khảo về văn hóa, phong tục tập quán, hội hè đình đám và thậm chí như một công trình nghiên cứu về xã hội học. Tác phẩm được coi là một *Vũ trụ tùy bút* thời hiện đại, bởi với tư cách một chứng nhân, Tô Hoài đã ghi lại “muôn mặt đời thường” của Hà Nội thời thuộc Tây, một quá khứ tuy không quá xa nhưng cũng khiến người đọc phải ngỡ ngàng, lạ lẫm.

Sức hấp dẫn của cảm quan hiện thực độc đáo trong sáng tác của Tô Hoài nói chung và cảm quan hiện thực trong *Chuyện cũ Hà Nội* nói riêng đã thôi thúc người viết lựa chọn đề tài Cảm quan hiện thực trong *Chuyện cũ Hà Nội* của Tô Hoài. Thiết nghĩ, khảo sát tác phẩm này, trên cơ sở khám phá cảm quan hiện thực của nhà văn là một việc làm cần thiết để góp phần định vị giá trị của tác phẩm và làm rõ hơn bản sắc văn chương của một cây bút giàu nội lực của nền văn học hiện đại Việt Nam.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Lịch sử nghiên cứu về tác giả Tô Hoài và cảm quan hiện thực trong sáng tác của nhà văn

Cho đến nay, đã có rất nhiều công trình nghiên cứu về sáng tác của Tô Hoài, trong đó, cảm quan hiện thực của tác giả là khía cạnh thu hút nhiều nhà nghiên cứu. GS Nguyễn Đăng Mạnh trong bài viết *Tô Hoài với quan niệm "con người là con người"* đã khẳng định: "Tô Hoài quan niệm con người là con người, chỉ là con người, thế thôi". Vì thế, nhân vật của ông được khai thác "toàn chuyện đời tư, đời thường". Ngay cả nhân vật cách mạng, nhân vật anh hùng của ông thường ít được lý tưởng hoá. Nhà nghiên cứu Nguyễn

Đặng Điệp nhấn mạnh: "Viết về cái của mình, quanh mình là định hướng nghệ thuật và cũng là kênh thẩm mỹ của Tô Hoài. Đúng hơn, đây là yếu tố cốt lõi làm nên quan niệm nghệ thuật của ông. Nó khiến cho văn Tô Hoài có được phong cách, giọng điệu riêng. Đó là một giọng kể nhẵn nhụi, hóm hỉnh và tinh quái"

Khi giới thiệu cho *Tuyển tập Tô Hoài*, Giáo sư Hà Minh Đức cũng đưa ra nhận xét sâu sắc, khẳng định giá trị truyện lịch sử của Tô Hoài: "Ông muốn trở về với ngọn nguồn của những truyền thuyết, thần tích, những câu chuyện cổ để tìm hiểu sự sống của dân tộc trong thời kỳ xa xưa với những cảm nghĩ và hình thái tư duy, với những hành động sáng tạo của người lao động trong quá trình dựng nước và giữ nước". [9;128].

Cùng với suy nghĩ đó, Vũ Quần Phương khẳng định: "Tô Hoài có lối đi riêng khi viết truyện lịch sử. Đọc truyện của ông, người ta được đắm mình vào không khí Việt Nam truyền thống. Ông là người lưu giữ được nhiều nét xưa, nhiều hương vị xưa mà không sa vào hoài cổ" [6;58]. Cùng chia sẻ cảm hứng khẳng định giá trị đặc sắc truyện lịch sử của Tô Hoài, tác giả Lã Thị Bắc Lý trong *Truyện viết cho thiếu nhi* sau năm 1975 đã viết: "Tô Hoài đã mở ra hướng khai thác mới, hướng khai thác lịch sử gắn với huyền thoại, phong tục và văn hóa" [6;24].

Phong Điệp lại nhận thấy: *Tiểu thuyết Tô Hoài là hình ảnh của dòng đời tự nhiên, chảy trôi miên viễn. Cuộc sống hiện ra dưới cái nhìn của Tô Hoài thật dung dị tự nhiên như nó vốn thế: có mọi thứ của sinh hoạt đời thường, vật vãnh, cái tốt đẹp và cái tầm thường, có đời sống xã hội, vận động của lịch sử và đời sống thế sự, sinh hoạt phong tục. Cảm quan hiện thực đời thường và ngòi bút nghiêng về phong tục là đặc điểm riêng biệt của Tô Hoài, không chỉ trong tiểu thuyết. Tô Hoài vẫn được coi là nhà văn của những "chuyện thường, người thường, đời thường".* Nhưng cũng không vì thế mà lại

không thấy ở tác phẩm của ông, nhất là tiểu thuyết, sự phản ánh những vấn đề xã hội và lịch sử, theo một cách riêng, xã hội và lịch sử được nhìn nhận được tái hiện trong những sự việc, chi tiết của đời sống sinh hoạt, thể sự, gắn kết tự nhiên với đời sống thường nhật, với công việc làm ăn, những buồn vui, đổi thay của số phận con người [6;54].

Có một công trình công phu và toàn diện hơn cả đã khảo sát về phong cách nghệ thuật của Tô Hoài là chuyên luận của TS Mai Thị Nhung, trong đó, cảm quan hiện thực của Tô Hoài đã được nghiên cứu công phu trên những phương diện cơ bản. Theo đó, tác giả của công trình đã chỉ ra hạt nhân của phong cách nghệ thuật Tô Hoài chính là cảm quan hiện thực đời thường, bao gồm: cảm quan nhân bản đời thường về con người, cảm quan về xã hội trong dòng chảy tự nhiên của đời sống sinh hoạt và phong tục, cảm quan sinh hoạt phong tục về loài vật, cảm quan thiên nhiên bình dị mang màu sắc tự nhiên, khách quan (24). Đây là những kết quả nghiên cứu toàn diện và có ý nghĩa khoa học sâu sắc, được coi là cơ sở quan trọng cho việc tìm hiểu và khảo sát nhiều tác phẩm của Tô Hoài. Luận văn của chúng tôi cũng triển khai dựa trên những gợi ý quan trọng từ công trình nghiên cứu đó.

2.2. Những kết quả bước đầu nghiên cứu về *Chuyện cũ Hà Nội*

Chuyện cũ Hà Nội in lần đầu năm 2000, là một tập ký sự về Hà Nội. Bản in năm 1986 gồm 42 chuyện, bản in năm 1994 gồm 64 chuyện, bản in mới gồm 114 chuyện, có chuyện lấy lại từ *Hà Nội và Hà Nội* (1996), như *Vườn Hoa*, tên cũ là *Vườn và Hoa, cây hoa*. Nhưng đây vẫn chưa phải là toàn bộ những bài viết của Tô Hoài về Hà Nội, ví dụ không có bài xuất sắc *Đôi Nét Hồ Tây* trong **Hà Nội và Hà Nội**. Ấn bản năm 2000 không phải là *có bổ sung* mà còn có sửa chữa và có thể nói toàn bộ mang một nội dung mới : hai ấn bản trước mang tính cách hồi ký, có giá trị xã hội hoặc dân tộc học về địa phương Hà Nội, thì ấn bản sau này mang dụng công dân tộc học rõ ràng hơn,

theo gương người xưa : “Các danh sĩ Lê Quý Đôn, Phạm đình Hồ, thời các cụ chưa có các môn xã hội học, phong tục học, nhưng các cụ đã ý thức ghi chép cẩn thận về mũ áo và cái nón , bởi cái nón cũng tỏ ra phân biệt địa vị con người” [14; 150]. Không gian tác phẩm được mở rộng, thời gian được dàn dài, chuyện đời, chuyện người cũng trở nên phong phú hấp dẫn hơn. Nếu ở lần in đầu, các truyện nghiêng hẳn về miền đất ngoại ô như một lẽ tự nhiên trong cảm hứng của Tô Hoài, thì tới lần xuất bản này, nhà văn đã đạt được sự “cân bằng” đáng kể khi làm lộ diện một nội thành đa dạng, trau chuyên và sang trọng, hào hoa. Tô Hoài đã mở rộng đề tài Hà Nội sang địa hạt văn hoá dân tộc trên cả hai chiều lịch sử và thời sự, như bài *Đất* nói về những dụng cụ làm bằng đất, công dụng hòn đất trong đời sống dân tộc hay bài *Tiếng Trống, Đình Làng, nón Xưa* vượt ra khỏi chu vi Hà Nội. Những bài như *Dung và Quyền* nói lên thân phận con người chìm nổi trong lịch sử : hoạ sĩ Ngô thục Dung, tốt nghiệp Cao Đẳng Mỹ Thuật cùng khoá với Nguyễn Đỗ Cung, sau 1954 bán vé tàu điện đường Bưởi, không còn nhận ra bạn bè *chán đến nỗi không còn muốn nhận ra nhau nữa*. Tác phẩm đã sớm thu hút được sự quan tâm của giới nghiên cứu và những người yêu văn học, yêu Hà Nội.

Nói chung, ngòi bút Tô Hoài ưu đãi nếp sống dân dã. *Chuyện cũ Hà Nội* chủ yếu là chuyện người nghèo, bắt đầu từ dân quê trôi giạt về thành phố kiếm ăn, ở đợ, may thuê, gánh mướn, làm *đào hát, đào rượu*. Tô Hoài ghi lại nếp sống thành phố, từ *cái xe đạp, cái Tàu điện*, đến *Chiếc xe kút kút qua Phố Hàng Đào, Phố Hàng Ngang*, từ cảnh chợ buôn người đến *com đầu ghé*, những niềm vui của trẻ em nghèo, của Tô Hoài thời cổ đại : *bẫy chim, chơi chim, trèo me, trèo sấu*, cho đến sinh thú của người lớn, những *Hội hè đình đám*, đặc sắc là thú chơi *Điều sáo*. Là người hiện đại, Tô Hoài lưu tâm đến đời sống kinh tế, mức thăng trầm các nghề thủ công và viết nhiều về *Chợ*, từ những chợ xép ven đô, đến những chợ trung tâm, chợ trâu bò. Ông đếm, cuối